

BESPLATNA PRAVNA POMOĆ – PRUŽANJE U USLOVIMA TERENSKOG RADA¹

Naučna kritika, polemika

UDK 340.116:34

doc. dr Darko Dimovski² i drugi³

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Apstrakt: *Pravo na pristup pravdi je jedan od aspekata kompleksnog prava na pravično suđenje. Ono je sadržano kao obaveza države u brojnim međunarodnim dokumentima: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i brojni druge preporuke Saveta Evrope. Kako je Republika Srbija članica Saveta Evrope, ona je obavezna da sledi njene preporuke, te na tome i počiva njena obaveza da zakonom uredi i operacionalizuje pružanje pravne pomoći, uključujući i besplatnu pravnu pomoć. Jedan od načina pružanje besplatne pravne pomoći su tzv. Pravne klinike, koje se organizuju na pravnim fakultetima. Pravni fakultet u Nišu je bio pionir u organizovanju posebnog sistema rada studenata, koji su, radom sa “živim” klijentima, pružali besplatnu pravnu pomoć. Mobilna pravna klinika je specifična, jer se njena suština otelotvoruje u tome da dolazi do transfera pravne pomoći u kućne uslove živih klijenata. U radu su predstavljeni preduslovi za uspešno funkcionisanje Mobilne pravne klinike.*

Ključne reči: *besplatna pravna pomoć, pravna klinika, Mobilna pravna klinika*

UVOD

Vladavina prava jeste, i mora biti, stožer i osnovna odlika svakog demokratskog društva. Princip vladavine prava i demokratski principi ostvaruju se kroz:

¹ Ovaj rad publikovan u zborniku Nove usluge u lokalnoj zajednici - odgovor na potrebe porodica i osoba sa smetnjama u razvoju / priredili Miomira Kostić, Darko Dimovski. - Niš : Pravni fakultet : Centar za socijalni rad, 2014. - str. 145-165.

² darko@prafak.ni.ac.rs

³ Rad je nastao u koautorstvu sa: Milicom Todorović, Jelenom Živković, Milenom Stojanović, Ivanom Stanković i Aleksandrom Mihajlović.

kreiranje adekvatnog pravnog okvira za regulisanje društvenih odnosa, postojanje i rad efikasnog i pravičnog sistema pravosuđa, kao i uz pomoć aktivnog delovanja čitave društvene zajednice na putu ostvarivanja pravde i jednakosti za sve građane. Jednaka pravda⁴ („*equal, impartial justice*“) je, dakle, jedan od bazičnih elemenata vladavine prava, najsvetlija tačka svakog demokratskog društva. Medjutim, kao ključni aspekt ostvarivanja jednake pravde za sve građane javlja se pitanje pristupa toj istoj pravdi („*access to justice*“).

Pravo na pristup pravdi je jedan od aspekata kompleksnog prava na pravično suđenje. Pravo na pravično suđenje sastoji se iz niza procesnih ljudskih prava, kao što su: pravo na postupak odgovarajućeg kvaliteta, koje uključuje ostvarenje načela saslušanja stranaka, procesnu ravnopravnost, pravo na nepristrasan i nezavistan sud ustanovljen zakonom, pravo na javnost u postupku, pravo na rešavanje pravne stvari u razumnom roku i dr. U samoj srži prava na pravično suđenje upravo se nalazi pravo na pristup sudu iz razloga što sva ostala procesna ljudska prava mogu biti ostvarena tek kada pravni subjekti pristupe sudu i zatraže sudsku zaštitu.

Pravo na pristup sudu, tj. „delotvorno pravo na pristup sudu“, kako je u to u svojoj praksi (*Golder v The United Kingdom, Series A 18 (1975), Z and others v The United Kingdom - Application No. 29392/95*) definisao i mnogo puta potvrdio Evropski sud za ljudska prava, podrazumeva pravo na pravnu pomoć kao način da se ovo pravo ostvari. Pravna pomoć predstavlja svaku stručnu delatnost koja je usmerena na zaštitu ustavom garantovanih prava i sloboda i drugih zakonom utvrđenih prava i interesa pravnih i fizičkih lica (Konstantinović, Kostić, Miladinović, 2007: 7). Reč je, dakle, o genusnom pojmu koji uključuje: davanje pravnih informacija, davanje pravnih saveta, sastavljanje podnesaka i isprava i konačno, zastupanje klijenata pred sudovima i drugim državnim organima. Ovako definisana pravna pomoć zapravo označava profesionalnu pravnu pomoć čije je obezbeđivanje, kao što je opšte poznato, uslovljeno imovinskim prilikama korisnika. U praksi, siromašnim građanima, pripadnicima marginalizovanih društvenih grupa, ovakva pravna pomoć često je nedostižna. Upravo iz tog razloga, pravo na besplatnu pravnu pomoć omogućilo bi i ovim licima ostvarivanje elementarnog ljudskog prava, prava na pristup pravdi. Na opštedruštvenom planu, to bi značilo praktičnu konkretizaciju i poštovanje međunarodnih, ustavnih i zakonskih obaveza od strane države, a time i vladavinu prava.

1. PRAVNI OSNOV ZA USTANOVLJENJE SISTEMA PRAVNE POMOĆI

1.1. Međunarodna obaveza

Pristup pravdi je obaveza države koja proističe iz ratifikovanih međunarodnih konvencija. Naime, ova obaveza proizilazi, pre svega, iz univerzalnih među-

⁴ *Access to justice in Central and Eastern Europe, European Forum on Access to justice, Forum report, 5-7 December 2002, Budapest, Hungary, p. 1.*

narodnih dokumenata o ljudskim pravima. Tako je članom 10. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima⁵ predviđeno je da „svako ima potpuno jednako pravo na pravično i javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučivati o njegovim pravima i obavezama i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega“.

Pravo na delotvoran pristup pravdi garantuje i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁶ u čijem članu 14, stav 3 (d) je predviđeno da „svako, ko je optužen za krivično delo ima potpuno jednako pravo da bude prisutan na suđenju i da se brani sam ili uz pomoć pravnog zastupnika po svom izboru, ako nema pravnog zastupnika da bude upoznat o svom pravu da ga ima i, kad god to interes pravde zahteva, da mu se postavi branilac po zvaničnoj dužnosti, bez plaćanja troškova ako nema dovoljno sredstava da ga plati“. Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima predviđeno je osnivanje posebnog tela, pod nazivom Komitet za ljudska prava, čija je obaveza staranje o ostvarivanju normi propisanim ovim dokumentom. U Opštem komentaru broj 28, pod nazivom Jednakost u pravima između muškaraca i žena (član 3), Komitet za ljudska prava je naglasio da države ugovornice treba da obezbede informacije, s ciljem da omogućavanja Komitetu ustanovljavanja da li pravo na pristup pravdi i pravo na pravično suđenje u jednakim uslovima uživaju žene kao i muškarci. Ujedno, od država ugovornica se očekuje da obaveste Komitet o tome da li postoje pravne norme koje onemogućavaju žene da pristupe sudovima direktno i samostalno, učestvuju u dokaznom postupku kao svedoci pod istim uslovima kao muškarci, kao i da obaveste Komitet da li su preduzete mere da se obezbedi jednaka dostupnost žena pravnoj pomoći, naročito u porodičnim stvarima.⁷

Organizacije Ujedinjenih Nacija je, na osmom Kongresu o prevenciji kriminala i postupanju prema učiniocima krivičnih dela, održanom od 27. avgusta do 7. decembra 1990. godine u Havani, na Kubi, usvojila dokument pod nazivom Osnovni principi o ulozi advokata, u kojem je, između ostalog, propisano da države moraju da osiguraju dovoljno finansijskih i drugih sredstava za pravne usluge za siromašne i, po potrebi, za ostale ugrožene osobe. Profesionalne asocijacije advokata će sarađivati u organizaciji i pružanju usluga, olakšica i ostalih sredstava (član 3). Takođe, u članu 4. predviđena je obaveza poklanjanja posebne pažnje pružanju pomoći siromašnima i drugim licima, koja se nalaze u nepovoljnom položaju, da bi im se omogućilo da odbrane svoja prava i, gde je neophodno, zatraže pomoć advokata. Kada interesi pravde to zahtevaju, svaka osoba bez advokata ima pravo na iskusnog i kompetentnog advokata, srazmerno prirodi krivičnog dela, u cilju obezbeđenja delotvorne advokatske pomoći, bez plaćanja troškova, ako nema dovoljno sredstava da takve usluge plati.⁸

⁵ Dostupno na: <http://www.poverenik.rs/index.php/you/doc/medjunarodni-dokumenti>, datum pristupa: 19.5. 2012. godine

⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, "Sl. List SFRJ", br. 31/1967 i "Sl. List SRJ" – Međunarodni ugovori, br. 4/2001.

⁷ Videti: <http://arhiva.mpravde.gov.rs/images/Medjunarodni%20standardi.zip>, pristup 20.04.2014. godine

⁸ Videti: <http://www.akv.org.rs/dl/osnovni-principi-o-ulozi-advokata.pdf>, pristup 20.04.2014. godine

Obaveza uspostavljanja sistema besplatne pravne pomoći proizilazi i iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁹ Ovaj dokument, usvojen 1950. godine od strane članica Saveta Evrope, jeste i najznačajniji međunarodni dokument koji se tiče instituta besplatne pravne pomoći. Naime, u članu 6. stav 3 (v) regulisano je pitanje obezbeđivanja besplatne pravne pomoći uz postavljanje dva uslova: da na to upućuje materijalno stanje optuženika i da je pružanje ove pomoći u interesu pravde. Prilikom određivanja pojma interes pravde koriste se određeni kriterijumi: 1) složenost datog slučaja; 2) sposobnost optuženog da razume i iznese relevantne argumente bez pomoći, što se odnosi, između ostalog, prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, u presudi Granger protiv UK (*Case of Granger v. the United Kingdom - Application no. 11932/86*), na situaciju u kojoj je okrivljeni u stanju da pročita prethodno pripremljeni pravni tekst pred sudom, ne znači da je pravna pomoć za okrivljenog nepotrebna, pod uslovom da okrivljeni ne razume podneske u potpunosti ili nije u stanju da odgovara na pitanja suda ili podneske tužilaštva; 3) težina zaprećene kazne (*Case of Benham v. the United Kingdom - Application no. 19380/92*), pri čemu interesi pravde u načelu nalažu pravnu pomoć, ukoliko je reč o kazni lišenja slobode (Čavoški, Knežević Bojović, 2007: 67). Takođe, potrebno je napomenuti da samo dodeljivanje advokata okrivljenom ne znači automatski da nije došlo do povrede člana 6 Konvencije. Naime, ukoliko je očigledno da advokat nije u stanju da pruži efikasno zastupanje, zbog, na primer, objektivne sprečenosti da vrši svoju dužnost ili izbegavanja vršenja svoje dužnosti, što implicira na situaciju u kojoj je neophodno pružiti besplatnu pravnu pomoć, u tom slučaju država je u obavezi da navede advokata da obavlja svoje obaveze ili da ga zameni (Čavoški, I dr., 2007: 67).

Ujedno, članom 6. stav 3 (e) predviđeno je svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na besplatnu pomoć tumača, ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu. Iako se ova odredba prvobitno odnosila samo na optuženike u krivičnim stvarima, donošenjem odluke u slučaju *Airey v Ireland* (Application No. 6289/73) njen domet je proširen i na građanskopravne sporove (Adamović, 2008: 152).

Osim ove Konvencije, Savet Evrope je i drugim dokumentima regulisao besplatnu pravnu pomoć: Rezoluciju 76 (5) o pravnoj pomoći u građanskim, privrednim i upravnim stvarima, Rezoluciju 78 (8) o pravnoj pomoći i savetima, Preporuku R (81) 7 o merama olakšanja pristupa pravdi, Preporuku R (93) o efektivnom pristupu pravu i pravdi za veoma siromašna lica, Preporuku (2000) 21 o slobodi obavljanja profesije advokata i Preporuku (2011) 3 o postupanju suda i drugim pravnim uslugama koje se pružaju građanima korišćenjem novih tehnologija. Od svih navedenih preporuka, određene treba posebno analizirati. Naime, Rezolucija 78 (8) o pravnoj pomoći i savetima predviđa pravo svih lica na pravnu pomoć i pravni savet, pri čemu niko ne sme, zbog finansijskih poteškoća, sprečen u ostvarivanju ili zaštiti svojih prava pred sudom u postupcima

⁹ Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, „Sl. List SCG“ – Međunarodni ugovori, br. 9/2003.

u građanskim, trgovinskim, upravnim, socijalnim ili poreskim stvarima. Kao akt kojim se na najneposredniji način reguliše ovo pitanje pojavljuje se Rezolucija 78 (8) o pravnoj pomoći i savetima.¹⁰ Značaj ovog instituta izražen je kroz ideju da „obezbeđivanje pravne pomoći ne bi više smelo da se posmatra kao milostinja siromašnima, već kao obaveza društva kao celine“. Rezolucija propisuje da niko ne sme, zbog ekonomskih prepreka, da bude sprečen da obezbedi ili odbrani neko svoje pravo pred bilo kojim sudom. Kriterijumi koji se prilikom dodeljivanja pomoći uzimaju u obzir jesu izvori prihoda i finansijske obaveze lica kome se obezbeđuje pomoć i očekivani troškovi postupka (Adamović, 2008: 152).

Još jedan od više dokumenta donetih u okviru Saveta Evrope, a koji se tiču ovog pitanja, je i Preporuka (93) 1 Veća ministara o delotvornom o efektivnom pristupu pravu i pravdi za veoma siromašna lica. Države članice imaju obavezu olakšavanja pristupa pravnom savetovanju i pravnoj pomoći, sudovima, kao i kvazi-sudskim metoda razrešavanja konflikata veoma siromašnim licima. Ova lica se, prema slovu Preporuke, određuju kao lica koja su naročito obespravljena, marginalizovana ili isključena iz društva, kako u ekonomskom, tako i socijalnom i kulturnom smislu. Ujedno, predloženo je proširivanje pravne pomoći na sve sudskih postupaka, pri čemu pravnu pomoć mogu da uživaju veoma siromašna lica, uključujući i lica bez državljanstva (apatride), kao i strane državljanke u slučaju kada imaju prebivalište u državi u kojoj se vodi postupak.¹¹

Kako je Republika Srbija članica Saveta Evrope, ona je obavezna da sledi njene preporuke, te na tome i počiva njena obaveza da zakonom uredi i operacionalizuje pružanje pravne pomoći, uključujući i besplatnu pravnu pomoć.

1.2. Ustavna obaveza

Ustav Republike Srbije iz 2006. godine, po ugledu na rešenja u savremenom uporednom pravu, garantuje svakom pojedincu pravo na pravnu pomoć, čime je ovo pravo po prvi put u našem pravnom sistemu steklo rang ustavom zajemčenog prava. Naime, u članu 67 se navodi da „svakome, pod uslovima određenim zakonom, jemči se pravo na pravnu pomoć. Pravnu pomoć pružaju advokatura, ako samostalna i nezavisna služba, i službe pravne pomoći koje se osnivaju u jedinicama lokalne samouprave, u skladu sa zakonom“. Rešavanje pitanja kada je pravna pomoć besplatna Ustav prepušta zakonskoj regulativi.

Ono što je, međutim, ključno jeste da je pravo na besplatnu pravnu pomoć podignuto na nivo ustavom zagaranovanog prava koje uživa svaki građanin Srbije, naravno, pod uslovima određenim zakonom. Ustavno jemstvo prava na pravnu pomoć nameće državi obavezu da obezbedi uslove za uživanje i zaštitu ovog prava. Saglasno tome, država je dužna da zakonom uredi pružanje pravne pomoći, što uključuje i dužnost države da obezbedi i organizuje sistem pružanja besplatne pravne pomoći.

¹⁰ Resolution 78 (8) on Legal Aid and Advice, usvojena 2. 3. 1978. godine

¹¹ Videti: <http://arhiva.mpravde.gov.rs/images/Medjunarodni%20standardi.zip>, pristup 20.04.2014. godine

1.3. Zakonska obaveza

Postupak pravne pomoći regulisan je pojedinim krivičnopravim, građansko-pravnim, upravnopravnim, kao i prekršajnim zakonima. Istovremeno, neki od ovih zakona regulišu i pravo na besplatnu pravnu pomoć.

Besplatna pravna pomoć u krivičnim postupcima regulisana je normama krivičnog zakonodavstva. Naime, članom 59. Zakonika o krivičnom postupku¹² (u daljem tekstu Zakonik) predviđeno je da se oštećenom kao tužiocu, kada se krivični postupak vodi za krivično delo za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora u trajanju preko pet godina, može, na njegov zahtev, postaviti punomoćnik ako je to u interesu postupka i ako oštećeni kao tužilac, prema svom imovnom stanju, ne može snositi troškove zastupanja. Takođe, shodno članu 77. Zakonika okrivljenom koji, prema svom imovinskom stanju, ne može da plati nagradu i troškove branioca, postaviće se na njegov zahtev branilac, iako ne postoje razlozi za obaveznu odbranu, ako se krivični postupak vodi za krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora preko tri godine ili ako to nalažu razlozi pravičnosti. Za pravilno tumačenje ove odredbe potrebno je ustanoviti kada je odbrana obavezna, a to je, između ostalog, u slučaju ako se postupak vodi zbog krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora od osam godina ili teža kazna (član 74), što nas dovodi do zaključka. Kako je Zakonikom predviđeno u tom slučaju, troškovi odbrane padaju na teret budžetskih sredstava suda. Članom 266. Zakonika propisano je ko snosi troškove plaćanja nagrade, kao i nužnih izdataka. Ako je okrivljenom bio postavljen branilac, a plaćanjem nagrade i nužnih izdataka bi bilo dovedeno u pitanje izdržavanje okrivljenog ili izdržavanje lica koje je on obavezan da izdržava, nagrada i nužni izdaci branioca isplatiće se iz budžetskih sredstava suda. Ovako će se postupati i ako je oštećenom kao tužiocu bio postavljen punomoćnik.

Kada je reč o materiji građanskopravnih odnosa, Zakon o parničnom postupku¹³ dopušta pravo na besplatnu pravnu pomoć uređivanjem mogućnosti da sud oslobodi stranku od plaćanja troškova postupka, kao i mogućnosti da postavi besplatnog zakonskog zastupnika. Oslobođenje od troškova postupka obuhvata oslobođenje od plaćanja takse i oslobođenje od polaganja predujma za troškove svedoka, veštaka, uviđaja i sudskih oglasa. Kriterijumi na osnovu kojih se donosi ta odluka su: vrednost predmeta spora, broj lica koja stranka izdržava i prihodi i imovina koje imaju stranka i članovi njene porodice. Dalje, Zakon propisuje da će sud, ukoliko je stranka oslobođena od plaćanja parničnih troškova, da joj prizna i pravo na besplatnu pravnu pomoć ako je to nužno radi zaštite prava stranke, odnosno ako je to propisano zakonom. Besplatnog punomoćnika postavlja i razrešava predsednik suda prema redosledu sa spiska advokata. Zakon o vanparničnom postupku¹⁴ i Zakon o izvršenju i obezbeđenju¹⁵ se

¹² Zakonik o krivičnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013

¹³ Zakon o parničnom postupku, "Sl. Glasnik RS", br. 72/2011, (čl. 168 – 171)

¹⁴ Zakon o vanparničnom postupku "Sl. glasnik SRS", br. 25/82 i 48/88 i "Sl. glasnik RS", br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012 i 45/2013 - dr. zakon

¹⁵ Zakon o izvršenju i obezbeđenju, "Sl. glasnik RS", br. 31/2011, 99/2011 - dr. zakon i 109/2013 - odluka US

pozivaju, prilikom regulisanja prava na besplatnu pravnu pomoć, na rešanja iz Zakona o parničnom postupku, ako njima ili drugim zakonom nije drugačije određeno.

Zakonom o opštem upravnom postupku¹⁶ besplatna pravna pomoć regulisana je članom 15, u kojem je propisano da organ, koji vodi postupak, se stara da neznanje i neukost stranke i drugih učesnika u postupku ne budu na štetu prava koja im po zakonu pripadaju. Takođe, članom 105. propisano je da se troškovi za pravno zastupanje naknađuju samo u slučaju kada je takvo zastupanje bilo nužno ili opravdano (član 105). Ujedno, Zakon omogućava oslobođenje od plaćanja troškova u celini ili delimično, što utiče na socio-ekonomski položaj stranka. Naime, Zakon o opštem upravnom postupku predviđeno je organ, koji vodi postupak, može osloboditi stranku od plaćanja troškova u celini ili delimično, ako nađe da ih ne može podneti bez štete po svoje nužno izdržavanje, odnosno po nužno izdržavanje svoje porodice. Na osnovu uverenje o imovnom stanju koje izdaje nadležni organ, po predlogu stranke, organ donosi zaključak o oslobađanju stranke od plaćanja troškova u celini ili delimično. Zaključkom se stranka može osloboditi od taksa i izdataka organa koji vodi postupak, kao što su putni troškovi službenih lica, izdaci za svedoke, veštace i tumače, uvidaj, oglase i sl., kao i na oslobođenje od polaganja obezbeđenja za troškove. Organ, koji vodi postupak, može u toku postupka ukinuti zaključak o oslobođenju od plaćanja troškova, ako utvrdi da više ne postoje razlozi zbog kojih je stranka bila oslobođena od plaćanja troškova (član 110).

Mogućnost osnivanja službi za pružanje besplatne pravne pomoći od strane jedinica lokalne samouprave predviđena je Zakonom o lokalnoj samoupravi.¹⁷ Naime, opština, u okviru svojih zakonom propisanih delatnosti, može doneti i odluku o osnivanju službe za pružanje besplatne pravne pomoći siromašnim građanima. Međutim, ovo je samo mogućnost, ne i obaveza jedinice lokalne samouprave koja o ovom pitanju odlučuje saglasno procenama potrebe za službom besplatne pravne pomoći i mogućnostima da se ista finansira.

Pored već pomenutih zakonskih tekstova, koji su relevantni za ustanovljavanje besplatne pravne pomoći, i Zakon o prekršajima.¹⁸ Naime, u članu 145. propisuje da u odluci, kojom se odlučuje o troškovima, sud može osloboditi okrivljenog od dužnosti da u celosti ili delimično naknadi troškove prekršajnog postupka, ako bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje izdržavanje okrivljenog ili lica koja je on dužan da po zakonu izdržava.

Još jedan pravni akt koji reguliše pitanje pružanja besplatne pravne pomoći, doduše u vrlo skromnom obimu, jeste Zakon o advokaturi.¹⁹ Ovim aktom se ne nameće obaveza advokatima da učestvuju u sistemu pružanja besplatne pravne pomoći, ali se predviđa da Advokatska komora može da organizuje besplatno

¹⁶ Zakon o opštem upravnom postupku, "Sl. list SRJ", br. 33/97 i 31/2001 i "Sl. glasnik RS", br. 30/2010

¹⁷ Zakon o lokalnoj samoupravi, „Sl. Glasnik RS“, br. 129/2007, čl. 20 st.1 t. 31.

¹⁸ Zakon o prekršajima, "Sl. glasnik RS", br. 65/2013

¹⁹ Zakon o advokaturi, „Sl. Glasnik RS“, br. 31/2011 i 24/2012 - odluka US, čl. 73.

pružanje pravne pomoći građanima na svom području ili delu tog područja, samostalno ili na osnovu ugovora koji zaključiti sa jedinicom lokalne samouprave. Iz ovakve odredbe možemo zaključiti da iako ne postoji obaveza za advokate da učestvuju u sistemu pružanja besplatne pravne pomoći (što je i logično jer bi nametanje takve obaveze onima koji je ne žele zasigurno uticalo na kvalitet pružene pravne pomoći), ideja zakonodavca jeste da je predvidi i da ukaže na mogućnost potencijalne saradnje advokatskih komora i jedinica lokalne samouprave na ovom polju.

2. KAKO IZGLEDA SISTEM BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

2.1. *Pružaoци besplatne pravne pomoći*

Osnovno pitanje kod pružanja besplatne pravne pomoći odnosi se na činjenicu da li je dovoljno dozvoliti samo stručnim službama, kao što su advokatske komore, da budu pružaoци ove vrste pravne pomoći ili je neophodno dozvoliti i drugim zainteresovanim subjektima – nevladinim organizacijama i pravnim klinikama, dati tu istu mogućnosti. Širom sveta postoje mnoge države koje su prihvatile model da pružaoци besplatne pravne pomoći mogu biti samo advokati, pri čemu država preuzima na sebe obavezu snošenja troškova pružanja ovih usluga određenim kategorijama stanovništva. Pored ovog sistema, u svetu postoje države u kojima je omogućeno da, pored advokata, besplatnu pravnu pomoć pružaju i javni branioci - običan mešoviti sistem, kao i države u kojima se besplatna pravna pomoć pruža od strane advokata, službe pravne pomoći, pravnih klinika i nevladinih organizacija - složeni mešoviti sistem (Popović, Vojinović, Marković, Barun, 2010, 18).

Kada je reč o pružaoциma pravne pomoći u Republici Srbiji, postoji raznovrsnost, poput one u „mešovitim modelima“, ali uz dosta neusaglašenosti i ograničavajućih faktora. U pogledu organizacija i službi od kojih se očekuje pružanje usluga besplatne pravne pomoći, CESID je 2008. godine vršio istraživanje javnog mnjenja koje je pokazalo da su na prvom mestu opštinske službe pravne pomoći (47%), drugo mesto dele advokatske kancelarije/advokati i centri za socijalni rad (12%), a na poslednjem mestu su pravne klinike i nevladine organizacije (1%). Sa druge strane kada su ispitanici upitani koje bi institucije birali za traženje besplatne pravne pomoći, kada bi im to bilo omogućeno, na prvom mestu su advokati (25%), zatim opštinske službe besplatne pravne pomoći (20%), pa sudovi (13%) (Lazić, Zdravković, 2008: 114-115).

Iako je Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći²⁰ (u daljem tekstu Strategija), prepoznala različite organizacije i udruženja, koje pružaju besplatnu pravnu pomoć, još ima dosta mesta poboljšanju postojećeg sistema. Naime, kako se navodi u Strategiji samo u osam opština realizovani su pilot pro-

²⁰ Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći, „Sl. Glasnik RS“, br. 74/2010.

jekti prema „španskom institucionalnom modelu“, čijom realizacijom su opštine obezbedile pružanje besplatne pravne pomoći građanima sa svoje teritorije putem sklapanja ugovora sa advokatskom komorom. Dalje, u istom dokumentu se navodi kako postoje udruženja koja pružaju besplatnu pravnu pomoć u pojedinim sektorima prava, ali kako njihov broj nije veliki i kako se ta besplatna pravna pomoć pruža samo pojedinim kategorijama građana. Takođe, pažnja se skreće i na nedovoljne kapacitete profesionalnih udruženja, pravnih klinika na fakultetima, sindikalnih savetovališta i dr. Iz ovih razloga Strategija predviđa da treba obezbediti materijalne uslove za pružanje besplatne pravne pomoći, definisati uslove pod kojima udruženja i drugi oblici organizovanja pružaju besplatnu pravnu pomoć, odrediti jedinstvene standarde u pogledu načina rada u ovoj oblasti, kao i da treba uspostaviti jedinstveni Registar pružalaca usluga besplatne pravne pomoći.

Mišljenja smo da je model sa više pružalaca besplatne pravne pomoći, bolji jer pruža više mogućnosti za one kojima je takva pomoć potrebna. Model sa više opcija će davati bolje rezultate. Međutim, da bi ovakav model funkcionisao na željeni način neophodna je usklađenost u radu, dobra organizacija i, pre svega, saradnja svih pružalaca pravne pomoći sa advokatskom komorom. To su upravo i ciljevi predviđeni gore pomenutom Strategijom.

2.2. Korisnici besplatne pravne pomoći

Omogućavanje besplatne pravne pomoći za sve građane nije moguće iz prostog razloga što bi to bio neodrživ sistem sa finansijskog aspekta. Štaviše, besplatna pravna pomoć i nije neophodna svim građanima. Ipak, veliki je broj onih, pogotovo u siromašnim zemljama kao što je Srbija, kojima je ovakav vid pravne pomoći jedini način da pristupe sudu i ostvare svoja prava. Stoga je od velikog značaja odrediti realne i pravične kriterijume za utvrđivanje korisnika besplatne pravne pomoći.

U pogledu određivanja korisnika Strategija pravi razliku između korisnika primarne i sekundarne pravne pomoći. Naime, primarna pravna pomoć treba biti dostupna svima, a sekundarna pravna pomoć osobama slabog imovnog stanja i osobama iz ugroženih i marginalizovanih društvenih grupa, uključujući i mogućnost pružanja pravne pomoći iz razloga pravičnosti i na osnovu obaveza koje proističu iz međunarodnih ugovora.

Dakle, kriterijum slabog imovnog stanja je po pravilu primaran, ali ne bi smeo biti i jedini prilikom određivanja statusa korisnika usluga besplatne pravne pomoći. Pripadnost marginalizovanoj grupi, invaliditet i dr. moraju biti uzimani u obzir kako bi se svestrano sagledao društveno-ekonomski položaj pojedinca koji želi da ostvari pravo na besplatnu pravnu pomoć. Ništa manje važan nije ni interes pravičnosti koji bi trebalo da prevagne u pružanju besplatne pravne pomoći u situacijama kada treba sprečiti kriminalitet i suzbiti pojedine

društveno opasne pojave, npr. nasilje u porodici, seksualna delinkvencija, narkomanija i sl (Lazić i dr., 2008: 116).

Strategija predviđa da u krug korisnika besplatne pravne pomoći treba uvrstiti, pored državljana Republike Srbije, i stalne državljane sa privremenim ili stalnim boravkom u Republici Srbiji, osobe bez državljanstva, azilante, uz propisivanje uslova na osnovu kojih mogu ostaviti pravo na besplatnu pravnu pomoć.

2.3. Oblici besplatne pravne pomoći

Postoje dva vida besplatne pravne pomoći: primarna i sekundarna pravna pomoć. Ova dva oblika besplatne pravne pomoći razlikuju se ne samo po svojoj sadržini, već u nekim državama i po svojoj dostupnosti.

Primarna pravna pomoć je pravo korisnika pravne pomoći na opšte pravne informacije, početni pravni savet, popunjavanje zahteva i drugih obrazaca radi ostvarivanja nekog prava (Nedić, Dešić, Koturović, 2013: 12). Davanje pravnih informacija jeste pružanje opštih obaveštenja u vidu upućivanja korisnika na neku službu, državni organ ili pravni izvor, ali i informisanje korisnika o njegovom pravnom položaju u postupku, pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu o kojem se u postupku odlučuje, o razlogu pokretanja postupka, pravnim posledicama i slično (Konstantinović-Vilić i dr., 2008: 7). Radi se, dakle, o obaveštenjima, kao i načelnim uputstvima o ostavrenju određenog prava, odnosno obaveze. Početni pravni savet je uputstvo o pravnom statusu lica i pravnoj regulativi u konkretnoj pravnoj stvari, savet o mogućnosti i celishodnosti postizanja mirnog rešavanja spora, informacije koje se odnose na sam postupak, nadležnost, pravila i tok, troškove, način izvršenja odluke i mogućnostima ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć (Lazić i dr., 2008: 117). Valja pomenuti da radna verzija Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (Lazić, Zdravković, 2008: 116)²¹ definiše primarnu pravnu pomoć na uži način, kao davanje uputstva zainteresovanim licima o njihovom pravnom statusu, mogućnostima i postupku ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć.

Sekundarna pravna pomoć je pravo korisnika pravne pomoći na pravni savet, sastavljanje pismena i zastupanje pred sudovima, organima uprave i drugim telima (Lazić i dr., 2008: 116).²² Davanje pravnog saveta je davanje informacija o potencijalnim načinima i putevima za rešavanje određene pravne situacije. Sastavljanje pismena predstavlja izradu podnesaka kojima se pokreće postupak ili koji se podnose u određenim fazama postupka. Zastupanje predstavlja istupanje pred sudom ili drugim organom u svojstvu punomoćnika korisnika besplatne pravne pomoći. Nacrt Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći predviđa zastupanje u parničnom, vanparničnom, izvršnom, krivičnom postupku (u

²¹ Dostupno na: www.mpravde.gov.rs/images/2BPP,%20AKS,nact.doc, datum pristupa: 21. 5. 2012. godine

²² *Ibid.*

kome korisnik besplatne pravne pomoći ima svojstvo okrivljenog), postupku medijacije, prekršajnom postupku, upravnom sporu i svim ostalim postupcima kada je to celishodno.

3. PRAVNA KLINIKA KAO NAČIN I MESTO PRUŽANJA BESPLATNE PRAVNE POMOĆI

Pravna klinika (legal clinic, law clinic) je programa pravničkog školovanja, kojim se obezbeđuju dva cilja – sticanje neposrednog pravničkog iskustva studenata pravnih fakulteta, kao i pružanje besplatne pravne pomoći ljudima, kojima je takva pomoć neophodna (Kostić, 2014: 11). Ovaj sistem pružanja pravne pomoći, najčešće po *pro bono* principu, se u dosadašnjoj uporednoj praksi odvijao na dva načina:

- 1) putem pravnih klinika kao samostalnih institucija sa statusom pravnog lica;
- 2) kroz rad pravnih klinika kao posebnih organizacionih jedinica pri pravnim fakultetima.

Prvi fakultet u Srbiji na kome je osnovana pravna klinika jeste Pravni fakultet Univerziteta u Nišu. Osnivanjem Pravne klinike, Fakultet je ispunio svoju zakonsku obavezu u smislu člana 4 st.1 t.4 Zakona o visokom obrazovanju,²³ po kome se delatnost visokog obrazovanja zasniva na otvorenosti prema javnosti i građanima; kao i sadržaj člana 29 st.3 i 4. po kome se ukupno angažovanje studenata sastoji i od dobrovoljnog rada u lokalnoj zajednici, pri čemu je dobrovoljni rad studenata bez naknade, koji organizuje visokoškolska ustanova na projektima od značaja za lokalnu zajednicu. Takođe, treba napomenuti da se Pravna klinika tokom vremena razvijala na taj način da je došlo do obrazovanja usko specijalizovanih klinika, poput: Pravna klinika za građansko pravo, Opšta pravna klinika, Pravna klinika za međunarodno arbitražno pravo, Pravna klinika za eristiku, Pravna klinika za borbu protiv trgovine ljudima i Pravna klinika za zaštitu prava žena. Iako je rad sa tzv. “živim” klijentima osnova rada na pravnim klinikama, bitno je istaknuti da rad na pojedinim pravnim klinikama, poput Pravne klinike za borbu protiv trgovine ljudima, podrazumeva teorijsko-praktičnu obuku sa studentima, koji se na taj način obučavaju da u nekom budućem periodu pruže neposrednu pravnu pomoć pravnim klijentima.

Kroz rad Pravne klinike, dakle, ostvaruje se zakonska obaveza Pravnog fakulteta, kao visokoškolske ustanove, da doprinese boljitku lokalne zajednice. Taj doprinos je nesumnjiv ukoliko se ima u vidu da podrazumeva pružanje besplatne pravne pomoći onima kojima je najpotrebnija, od strane studenata prava, na jedan ozbiljan način rukovođen kliničkim profesorima i u saradnji sa pravnicima.

---

²³ Zakon o visokom obrazovanju, „Sl. Glasnik RS“, br. 76/2005.

ma praktičarima. Naime, kao pružalac besplatne pravne pomoći javlja se Pravna klinika, tj. njeni članovi (nastavnici, saradnici, studenti).

Pravna klinika, na raznovrsnim projektima kliničke obuke studenta i pružanja besplatne pravne pomoći saraduje sa Centrom za socijalni rad „Sveti Sava“ u Nišu, Advokatskom komorom iz Niša, sudovima na teritoriji grada Niša, ili i okoline, različitim udruženjima, itd. Upravo povezivanjem sa drugim državnim ustanovama i nevladinim organizacijama stvara se na nivou lokalne zajednice mreža raličitih jedinica uključenih u proces pružanja besplatne pravne pomoći što dalje predstavlja ispunjenje ustavne, i različitih zakonskih obaveza o kojima je prethodno bilo reči.

Rad studenata na Klinici kroz različite simulacije, treninge i što je najvažnije – kroz rad sa „pravim“, „živim“ klijentima predstavlja svojevrsan metod interaktivnog učenja, sticanja praktičnih sposobnosti i pravničkih veština, ali i upoznavanje sa problemima osetljivih, marginalizovanih društvenih grupa. Naime, na kliničkom programu obuke studenata dosta pažnje posvećeno je pravnoj etici, upoznavanju studenta sa njenim osnovnim principima i standardima u pravu i humanističkom pristupu socijalnim potrebama drugih, pogotovo najugroženijih, kao što su npr. žene i deca žrtve nasilja u porodici. Tu dolazimo i do odgovora na pitanje ko su klijenti Pravne klinike. U okviru Pravne klinike za zaštitu prava žena usvojen je Pravilnik o kriterijumima za izbor klijentkinja²⁴ u kome se ističe da će prednost prilikom izbora klijentkinja imati:

- osobe nižeg socijalnog položaja
- osobe slabog imovnog stanja
- nezaposlene osobe
- osobe iz marginalizovanih društvenih grupa.

Kako postojanje sistema pružanja besplatne pravne pomoći nije dovoljno samo po sebi, već da bi zaista ispunjavalo svoj primarni cilj mora zadovoljavati određene standarde, veoma važno je vršiti kontinuiranu evaluaciju rada Pravne klinike. Ispitivanje zadovoljstva klijenata uslugama pruženim na Klinici pokazatelj je njihovog kvaliteta i efikasnosti, pa time i vodilja za dalji rad, promene i usavršavanje. Na svim sprovedenim pravnim klinika na Pravnom fakultetu u Nišu sprovođenje anketa o stepenu zadovoljstva pruženih usluga pokazala su visok stepen zadovoljstva klijenata, kao i profesionalnost studenata, nastavnika i saradnika, kao i advokata koji su učestvovali u pružanju besplatne pravne pomoći. Kako je Pravna klinika za zaštitu prava žena poslednje sprovedena pravna klinika, predstavicemo ukratko njene rezultate. Naime, anketa je pokazala da su klijentkinje zadovoljne pruženim pravnim uslugama i postupanjem sa njima na Klinici. Gotovo bez izuzetka, sve klijentkinje su odgovorile da su im prostorije Pravne klinike bile pogodne za posete, da nije bilo nikakvih poteškoća oko zakazivanja sastanaka na Klinici, da su odgovorne osobe na Klinici pregledale

---

²⁴ Dostupno na: http://www.prafak.ni.ac.rs/files/KLINIKA/PKLINIKAI_prirucnik2011.pdf, datum pristupa: 26. 5. 2012.

njihovu dokumentaciju, da su dobile potrebne pravne informacije i odgovarajuće pravne savete, da su zadovoljne kvalitetom rada studenata, profesionalnim odnosom nastavnika i advokata na Klinici i da bi ponovo koristile usluge Pravne klinike.²⁵ Iz navedenog zaključujemo da je Pravna klinika ostvarila svoju primarne funkcije – praktično obrazovanje studenta prava i društveno koristan rad – pružanje besplatne pravne pomoći ugroženim građanima.

4. PRUŽANJE BESPLATNE PRAVNE POMOĆI U USLOVIMA TERENSKOG RADA

U ranijem delu rada smo napomenuli da je na Pravnom fakultetu u Nišu organizovano postojanje više pravnih klinika. Tokom 2013. godine počela je sa radom i Mobilna pravna klinika, u čijoj osnovi je pružanje besplatne pravne pomoći klijentima/klijentkinjama u “kućnim” uslovima. Naime, da bi pojedine grupe građana ostvarile pravo na besplatnu pravnu pomoć, a time i svoja zakonom garantovana prava, ponekad nije dovoljno samo to što ona, kao takva, postoji. Za određena lica, kao što su teško pokretna, bolesna, stara lica, štíćenice Sigurne kuće, i uopšte za sve ostale osobe čiji je krug kretanja veoma ograničen, često je nemoguće da ostavare pravo na besplatnu pravnu pomoć, ukoliko sami pružaoci iste ne bi došli do tih lica. U tom smislu, pružanje besplatne pravne pomoći u “kućnim” uslovima, odnosno „izlazak na teren“, se javlja kao važan činilac koji upotpunjuje sistem besplatne pravne pomoći. Mobilnost samih pružalaca daje jedan potpuno novi kvalitet postojećem sistemu. Vođena ovom idejom, grupa studenata Pravnog fakulteta u Nišu, počela je sa sprovođenjem projekta Mobilne pravne klinike pod pokroviteljstvom kompanije Philip Morris Operations. Uspešno sprovođenje Mobilne pravne klinike i pružanje besplatne pravne pomoći klijentima/klijentkinjama u njihovom “kućnom” okruženje pretpostavlja ispunjenje određenih preduslova:

- 1) potpisivanje protokola o saradnji u realizaciji programa obuke u okviru Mobilne pravne klinike sa određenim ustanovama;
- 2) obezbeđivanje posebne prostorije u ustanovama u kojima će pravna pomoć da se pruža, uz neprisustvovanje određenih lica;
- 3) odabir studenata i
- 4) sprovođenje obuke studenata.

Obezbeđivanje klijenata na Mobilnoj pravnoj klinici podrazumeva saradnju sa određenim državnim institucijama. Naime, uspešno pružanje besplatne pravne pomoći podrazumeva potpisivanje protokola o saradnji, u realizaciji programa obuke u okviru Mobilne pravne klinike, sa Gerontološkim centrom, Centrom za socijalni rad “Sveti Sava” u Nišu, Sigurnom kućom, kao i Udruženjem Romkinja Osvit. Potpisivanjem protokola o saradnji u realizaciji progra-

---

²⁵ Ibidem

ma obuke u okviru Mobilne pravne klinike strane ugovornice su se obavezale da sarađuju u stvaranju uslova za pružanje besplatne pravne pomoći korisnicima/korisnicama Gerontološkog centra u Nišu, Sigurne kuće, Centra za socijalni rad „Sveti Sava“ u Nišu i Udruženju Romkinja Osvit, koja obuhvata pružanje opštih pravnih informacija grupi korisnika/koricnica i pružanje individualne pravne pomoći u vidu pravnog informisanja i savetovanja i sastavljanja podnesaka od strane studenata sa Mobilne pravne klinike, čiji rad nadziru i usmeravaju profesor/asistent i advokat sa Mobilne pravne klinike. Takođe, Mobilna pravna klinika organizovaće jednom mesečno, i u slučaju hitnih potreba po pozivu, posetu pomenutim ustanovama, u prostoriji koju odredi direktor/direktorka ovih ustanova, i u terminu o kom se postigne dogovor.

Obezbeđivanje nepristrasnih i objektivnih uslova za rad zahteva postojanje posebne prostorije u kojima bi se pružala besplatna pravna pomoć. Kako je razgovor advokata (u našem slučaju studenata, uz prisustvo advokata, profesora i asistenta) i klijenta je poverljiv (član 9 Kodeksa profesionalne etike advokata²⁶), neophodno je obezbediti uslove u kojima će prisustvo drugih lica, poput zaposlenih u gore pomenutim uslovima, biti strogo zabranjen. Ako po strani stavimo poverljivost, koja predstavlja ljudsko pravo, bitnu pretpostavku stručnog i savesnog zastupanja i nezamenljiv uslov nezavisnosti i samostalnosti advokatske profesije (član 9. stav 2 Kodeksa), neprisustovanje drugih lica, posebno osoba koje rade u ustanovama, poput Gerontološki centar, Sigurna kuća ili Udruženje Romkinja Osvit, je obavezno i zbog mogućnosti da klijenti Mobilne pravne klinike imaju određene pravne probleme vezane za same ustanove. Stoga proizilazi apsolutna neophodnost obezbeđivanja uslova, u vidu posebne prostorije i neprisustvovanja određenih lica, obavljanju intervjua sa klijentima i davanju pravnih saveta od strane tima Mobilne pravne klinike.

Naredni uslov pružanja besplatne pravne pomoći u uslovima terenskog rada je sprovođenje odabira studenata Pravnog fakulteta, koji će raditi sa tzv. „živim“ klijentima. Poštovanje profesionalnih standarda prilikom odabira studenata nameće raspisivanje javnog poziva studentima III i IV godine osnovnih akademskih studija prava da apliciraju za učestvovanje u projektu Mobilna pravna klinika. Uslov za obavljanje intervjua studenata od strane Komisije, koju čine pripadnici tima Mobilne pravne klinike, je, prethodno, popunjavanje prijave i motivacionog pisma. Kako pružanje besplatne pravne pomoći zahteva poznavanje više predmeta, poput: Građanskog prava, Krivičnog prava, Porodičnog prava, Naslednog prava, Krivičnog procesnog prava, Građanskog procesnog prava, Radnog prava, kao i Obligacionog prava, neophodno je da studenti, koji budu aplicirali za učestvovanje u ovom Projektu, budu na završnim godinama osnovnih studija prava.

Rad sa „živim“ klijentima pretpostavlja sprovođenje obuke odabranih studenata Pravnog fakulteta. Naime, odabrani studenti, pored poznavanje pravnih instituta iz već navedenih predmeta, moraju da budu upoznati i sa osnovnim

---

²⁶ Kodeks profesionalne etike advokata, („Sl. glasnik RS“, br. 27/2012)

postavkama pravne etike, pravnog profesionalizma, pravnog intervjua, savetovanja klijenata i sastavljanja podnesaka.

Ispunjavanjem ovih preduslova stižu se sve okolnosti, koje su neophodne, za pružanje besplatne pravne pomoći u uslovima terenskog rada. To ne znači da, samim ispunjenjem pomenutih preduslova, doći do pružanja besplatne pravne pomoći u Gerontološkom centru, Sigurnoj kući, Centru za socijalni rad "Sveti Sava" ili Udruženje Roma Osvit bez ikakvih problema. Naime, moguće je da prilikom dolaska studenata, zajedno sa profesorima, asistentima i advokatom, bude nedovoljan broj klijenata ili se javi neki drugi problem, poput potencijalnog nezadovoljstva klijenata pruženim pravnim savetima, zbog raznih stvari.

ZAKLJUČAK

Pravo na pravnu pomoć jedno je od ustavnih prava koje država jemči u cilju stvaranja jednakih mogućnosti za efektivno korišćenje prava garantovanih Ustavom Republike Srbije i međunarodnim ugovorima. Opšta ustavna garancija prava na pravnu pomoć, a dalje i prava na besplatnu pravnu pomoć, podrazumeva dužnost države da stvori adekvatan normativni okvir besplatne pravne pomoći i obezbedi uslove za uživanje i zaštitu ovog prava u skladu sa članom 1. Ustava po kome se Republika Srbija definiše kao država koje je zasnovana na vladavini prava, socijalnoj pravdi i načelima građanske demokratije. Uprkos ovome, pregled realnog stanja pokazuje da Republika Srbija nema celovito normativno zaokružen sistem besplatne pravne pomoći. Pojedinačne odredbe rasure u različitim pravnim aktima svakako da nisu dovoljne da regulišu kompleksno i važno pitanje, kao što je pitanje uspsostavljanja efikasnog, isplativog, dostupnog i transparentnog sistema pružanja besplatne pravne pomoći. Štaviše, mnoge od tih odredaba ne regulišu ovo pitanje na adekvatan i rekla bih, dovoljno ozbiljan način. Tako, na primer, Zakon o lokalnoj samoupravi ne obavezuje jedinice lokalne samouprave da obrazuju službe za pružanje besplatne pravne pomoći. Pravi pokazatelj "vrednosti" ovakovog rešenja su one opštine u kojima nisu konstituisane službe pravne pomoći, a takve predstavljaju većinu (Prica, 2007: 125). Usled ovakvog rešenja, velikom broju siromašnih građana uskraćuje se pravo na pristup pravdi čime se na nedvoslislen način osporavaju principi pravne države i vladavine prava. Celokupna postojeća pravna regulativa je pokazatelj neodrživosti stanja u oblasti sistema pružanja besplatne pravne pomoći, pogotovo ako se imaju u vidu uvećane potrebe stanovništva za istom. O uvećanosti tih potreba govori i Strategija kroz podatke o broju, strukturi i socio-ekonomskom položaju stanovništva uz trend porasta potrebe za sudskom zaštitom. Sve ovo upućuje na zaključak da treba doneti Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, pri čemu, kao uzor, mogu poslužiti slični zakoni doneti u zemljama u regionu.

U postojećem sistemu pružanja besplatne pravne pomoći siromašnima i ugroženima pravne klinike svakako predstavljaju svetao primer realizacije ustavne i zakonskih obaveza na ovom polju. Međutim, njihovi kapaciteti nisu dovoljni, a sami klinički profesori primećuju i opominju na pad entuzijazma u radu onih koji su uključeni u program kliničkog pravničkog obrazovanja i rada sa klijentima na klinikama. Neretko, studenti se opredeljuju za rad na Pravnoj klinici samo radi postizanja praktičnih znanja, povezivanja teorije i prakse, kako bi sutradan bili advokati koji dobro zarađuju,²⁷ bez ikakve svesti o humanističkim ciljevima pružanja besplatne pravne pomoći i bez osetljivosti za socijalne potrebe najugroženijih.

Postojanje i funkcionisanje efikasnog i dostupnog sistema besplatne pravne pomoći jedno je od „ogledala“ svake države. Ono govori o tome koliko su principi vladavine prava, socijalne pravde, demokratije, jednakosti i nediskriminacije proklamovani ustavnim aktima zapravo ostavreni u praksi. Smatram da pored donošenja Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, treba sprovoditi i različite kampanje kako bi se najšira javnost upozanala sa mogućnostima, uslovima i načinima korišćenja usluga pravne pomoći. Samo dobro obavešteni građani u istinski kvalitetno uređenom sistemu mogu ostvariti svoje pravo na besplatnu pravnu pomoć, a time i pravo na pristup pravdi kao jedno od bazičnih ljudskih prava.

Zbog specifičnog rada na Pravnom fakultetu, koji vrlo često podrazumeva savladavanje predmeta sa teorijskog aspekta, terenskim radom u okviru Mobilne pravne klinike, studenti Pravnog fakulteta stiže neophodna praktična znanja, koja će im kasnije pomoći prilikom odabira profesije, kojom će se baviti, kao i prilikom samog rada. Na ovaj način mnogi budući diplomirani pravnici će znati da li mogu i žele da se bave radom u pravosuđu ili žele da rade kao pravnici u administrativnim organima ili nekim privatnim firmama. Značaj Pravne klinike, a samim tim i Mobilne pravne klinike, može se najbolje videti u rečenici jednog studenta Pravnog fakulteta: *“Ja posle rada na Pravnoj klinici znam da želim da radim u pravosuđu.”*

FREE LEGAL ASSISTANCE - PROVIDING IN THE CONDITIONS OF FIELDWORK

Abstract

The right of access to justice is one of the aspects of the complex of the right to a fair trial. It is included as an obligation of the state in a number of international documents: the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Po-

²⁷ Na ovakav zaključak upućuju rezultati igre „detektor istine“ na prvom času obuke za rad na Pravnoj klinici za zaštitu prava žena.

litical Rights, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and numerous other recommendations of the Council of Europe. As the Republic of Serbia is a member of the Council of Europe, it is obliged to follow its recommendations, and based on it, and its obligation to regulate and operationalize the provision of legal assistance, including free legal aid. One way of providing free legal aid to the so-called Legal Clinic, which are organized by the faculty of law. Faculty of Law in Nis has been a pioneer in organizing a special system of students, who are working with “live” clients, provide free legal aid. Mobile Legal Clinic is specific, because its essence embodies in the fact that there is a transfer of legal aid at home of “living” clients. This paper presents the prerequisites for the successful functioning of Mobile legal clinics

Keywords: free legal aid, Legal Clinic, Mobile legal clinic